

DOI: <https://doi.org/10.59295/DIA.S.2023.1.16>

CZU: 94(498+478)''1918'':008

Orcid ID: 0000-0002-8735-3364

0009-0005-8243-4498

0009-0009-2676-5689

0000-0002-1379-8651

0009-0005-1294-4150

0009-0007-0036-1139

Giuvaierere culturale

ACTUL UNIRII BASARABIEI CU ROMÂNIA DE LA 1918 ȘI PATRIMONIUL CULTURAL: IMPACT, EVOLUȚIE, PERSPECTIVE

Liliana CONDRATICOVA

Liliana CONDRATICOVA. Doctor habilitat în istorie și în studiul artelor și culturologie. Secretar științific general al Academiei de Științe a Moldovei. Domenii de preocupare: istorie, arheologie, arhitectură, studiul artelor. Cărți publicate: *Arta metalelor din Basarabia*. Chișinău (Tipar: Grafema Libris), 2017; *Destinul giuvaiergiului. Alexei Marco*. Chișinău (Tipar: Notograf Prim), 2017; *Bocancea. Mănăstire de călugări cu hramul Sf. Ap. Petru și Pavel*. Chișinău (Tipar: Tipografia Centrală, 2014); *Ювелирное искусство Бессарабии в первой половине XX века*. Saarbruecken, 2013; *Alexei Marco. Destinul unui bijutier din Moldova*. Iași: Lumen, 2011; *Arta bijuteriilor din Moldova*. Iași: Lumen, 2010; *Arta giuvaiergeriei: pietre prețioase și metale nobile. Îndrumar în studiul artei giuvaiergeriei*. Chișinău: Editura GraficDesign, 2008; *Arta metalelor. Portrete de creație ale bijutierilor și meșterilor de artă decorativă*. Iași: Doxologia, 2021.

Tatiana BUJOREAN. Lector universitar, Universitatea Tehnică a Moldovei. Domenii de preocupare: arta decorativă, design vestimentar, grafică.

Marina CERCAȘIN. Muzeul de Istorie a Orașului Chișinău. Domenii de preocupare: etnologie, design vestimentar. Cărți publicate: coautor, *Terminologie vestimentară. Dicționarul ilustrat român-englez*, Chișinău: Gunivas, 2019.

Aliona TOCARCIUC. Lector universitar, Universitatea Tehnică a Moldovei. Domenii de preocupare: arta decorativă, design vestimentar.

Elena PINTILEI. Director general, Biblioteca Națională din Republica Moldova. Domenii de preocupare: etnologie.

Ana ISCHIMJI. Doctorandă, Școala doctorală Științe Umaniste și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova. Domenii de preocupare: etnologie.

Actul Unirii Basarabiei cu România de la 1918 și patrimoniul cultural: impact, evoluție, perspective

Rezumat. Unirea Basarabiei cu România, în 1918, a avut și un impact deosebit asupra educației, învățământului, economiei, mentalității, dezvoltării artelor vizuale și audiovizuale și, desigur, asupra patrimoniului țării. Actualmente, subiectul patrimoniului cultural al Republicii Moldova este frecvent abordat de istorici, antropologi, specialiști în domeniul studiului artelor. În articolul de față ne-am propus drept obiectiv să realizăm o retrospectivă a itinerarului parcurs de patrimoniul cultural al Basarabiei în acești 105 ani. Am urmărit procesele evolutive la care a fost supus acest patrimoniu de-a lungul anilor (în perioada interbelică, în anii celui de-al doilea război mondial, în perioada sovietică și în cei 32 de ani de independență a Republicii Moldova), am determinat ponderea tezaurului deținut în 1918, specificând ce valori am pierdut, ce patrimoniu a fost sustras, distrus mai ales în perioada sovietică și ce avem de restabilit, de reconstruit pentru posteritate. Întrucât ideea de patrimoniu cultural este foarte complexă, în demersul nostru am prezentat o sinteză a evoluției acestuia, aducând și pe această cale un omagiu Generației Unirii pentru realizarea României Mari. Marele act al Unirii Basarabiei cu România, făurit la Chișinău, în 27 martie 1918, a rămas ca un act de curaj. Nouă ne revine să păstrăm vie memoria celor care au contribuit la o adevărată lecție de istorie a anului 1918 și să ne unim eforturile pentru salvagardarea, valorificarea și promovarea patrimoniului nostru cultural, pe care să-l prețuim pentru a fi transmis celor care ne vor continua mesajul și activitatea.

Cuvinte-cheie: patrimoniu cultural, Unire, Basarabia, România, impact, legislație, istorie, etnologie, artă.

The Act of Union of Bessarabia with Romania from 1918 and cultural heritage: impact, evolution, perspectives

Abstract. The union of Bessarabia with Romania, in 1918, also had a particular impact on education, economy, mentality, the development of visual and audiovisual arts and, of course, on the patrimony of the country. Now, the subject of the cultural heritage of the Republic of Moldova is frequently approached by historians, anthropologists, specialists in the field of arts studies. In this article, we set the objective to make a retrospective of the itinerary traveled by the cultural heritage of Bessarabia in these 105 years. The evolutionary processes to which this heritage was subjected over the years (in the interwar period, in the years of the Second World War, during the Soviet period and during the 32 years of independence of the Republic of Moldova) were investigated, the share of the treasure held in 1918 was determined, specifying what values we lost, what patrimony was stolen, destroyed especially during the Soviet period and what we have to restore, to rebuild for posterity. Since the idea of cultural heritage is very complex, in our approach we presented a synthesis of its evolution, bringing in this way a tribute to the Generation of the Union for the achievement of Greater Romania. The great act of the Union of Bessarabia with Romania, made in Chisinau, on March 27, 1918, remained as an act of courage. It's up to us to keep it alive the memory of those who contributed to a real history lesson of 1918 and to join our efforts to safeguarding, valorizing and promoting our cultural heritage, which we value in order to pass it on to those who will continue our message and activity.

Keywords: cultural patrimony, Union, Bessarabia, Romania, impact, legislation, history, ethnology, art.

„Cultura să fie o politică de stat,
așa cum statul trebuie să fie cultural”

Dimitrie Gusti, membru al Academiei Române

Argument. La 27 martie 2023, în Sala Unirii a Academiei de Muzică, Teatru și Arte Plastice din Chișinău (str. A. Mateevici 111) și-a ținut lucrările conferința științifică „105 ani de la Unirea Basarabiei cu România. *Unde-s doi puterea crește...*”. Cu această ocazie a fost lansat și albumul omagial „105 ani de la Unirea Basarabiei cu România” semnat de dr. Adrian-Marius Nicoară și care a ajuns ca donație la toți participanții la conferință, precum și la toate evenimentele ce au avut loc la 27 martie 2023 [1]. În cadrul *Lecției de istorie și demnitate a anului 1918* a fost discutată de specialiști și problema

tezaurului cultural ce l-am moștenit [2]. Astăzi, despre istoricul act ne amintește Sala fastuoasă a instituției de învățământ unde s-a votat Unirea, clădire inclusă în Registrul monumentelor ocrotite de stat în calitate de monument de istorie și arhitectură de valoare națională, basorelieful lui Pantelimon Halippa (membru al Academiei Române și Președintele Sfatului Țării care a votat Unirea) [3, p. 427-442] și placa comemorativă pe fațada clădirii fostului Gimnaziu de băieți nr. 3 ce immortalizează evenimentul [4, p. 261-285]. Problematika mișcării naționale din Basarabia soldată cu Unirea a ajuns după 1991 în atenția

mai multor istorici, fiind reevaluate vechile afirmații cu privire la acest eveniment care a marcat destinul tuturor românilor [5, p. 21-34]. Unirea Basarabiei cu România, în 1918, a avut și un impact deosebit asupra educației, învățământului, economiei, mentalității, dezvoltării artelor vizuale și audiovizuale și, desigur, asupra patrimoniului țării, care a urmat un itinerar aparte în 105 ani de la marele eveniment.

Subiectul patrimoniului cultural material și imaterial al Republicii Moldova, cu definiții și conturații explicite, este frecvent abordat în ultimii ani de istorici, antropologi, specialiști în domeniul studiului artelor. În contextul acordării, la 23 iunie 2022, a statutului de țară-candidat pentru a adera la Uniunea Europeană, împreună tindem să ne racordăm la experiența europeană de valorificare a patrimoniului și exegezele legislative de salvagardare a acestuia. Acest statut responsabilizează foarte mult comunitatea academică antrenată în cercetări inclusiv ce vizează identificarea, valorificarea și promovarea tezaurului cultural material și imaterial. Pe agenda comunității științifice din țară și a factorilor de decizie revine problema patrimoniul cultural ce ne identifică ca neam [6, p. 14-15]. Autoritatea științei în acest caz este incontestabilă, oferind posibilitatea de a face schimb de idei despre conservarea și valorificarea patrimoniului, de a crea platforme de discuție, de a organiza conferințe științifice naționale și internaționale. În această ordine de idei, în vederea promovării științei și a imaginii pe plan național și internațional, prin Hotărârea nr. 86 din 21 martie 2023 a Prezidiului Academiei de Științe a Moldovei, a fost instituită Comisia de specialitate „Patrimoniul cultural în context european” (coordonator membru corespondent al AȘM Mariana Șlapac) [7].

Conceptul de patrimoniu vine din necesitatea societății de a identifica cele mai importante creații ale înțelepciunii umane. Actualmente, există multe oportunități de a valorifica acest tezaur cultural al spațiului românesc, iar cel mai important aspect este conlucrarea și colaborarea eficientă între entitățile statului (ministere, agenții), responsabile de politicile în domeniul culturii, autoritățile publice centrale și locale,

organizațiile din sfera cercetării, inovării și educației, al conservării și muzeificării pieselor de patrimoniu. În esență, „Evoluția unui stat nu poate fi concepută fără coordonata esențială a culturii. Cultura este factorul care determină sau direcționează politica națională a unui stat” [8, p. 29-30].

În cercetarea de față, ne propunem să examinăm impactul asupra patrimoniului cultural al Unirii Basarabiei cu România de la 1918. Este bine să înțelegem procesele evolutive la care a fost supus acest patrimoniu de-a lungul anilor, să determinăm ponderea tezaurului deținut în 1918, ce am pierdut, a fost sustras, distrus mai ales în perioada sovietică și ce restabilim, reconstruim pentru posteritate. Întrucât ideea de patrimoniu cultural este foarte complexă (domeniul fiind abordat de specialiști notorii precum Ioan Opriș, Elena Ploșniță, Gheorghe Postică, Varvara Buzilă, Sergiu Musteață ș.a.), în demersul nostru vom expune o sinteză a evoluției în mod prioritar a patrimoniului etno-artistic pe durata celor 105 ani de la Unire, aducând și, pe această cale, un omagiu Generației Unirii pentru realizarea României Mari.

Marea Unire de la 1918 a avut un rol special asupra dezvoltării culturii, fiind necesară o politică culturală pentru integrarea Basarabiei cu o populație de tradiție culturală românească comună, aflată între 1812 și 1918 sub influența unor procese culturale și politice ale Imperiului rus. Până în 1918, în Basarabia nu exista o instituție de cultură națională [9, p. 4-18]. De aceea, deopotrivă cu lichidarea analfabetismului, era iminentă revenirea la valorile autentice, la tradițiile populare, metodic suprimate și denaturate în perioada țaristă prin cele mai diferite metode. În baza cercetărilor noastre am constatat că în baza expedițiilor organizate de etnologii ruși la început de secol XX și continuate în perioada sovietică, o parte impunătoare de piese de patrimoniu material din Basarabia a fost trecută în fondurile Muzeului Etnografic Rus din Sankt-Petersburg, sărăcind substanțial patrimoniul național. Colecțiile etnografice includeau covoare tradiționale, încălțăminte, piese vestimentare mai ales ce țin de costumul

popular, accesorii. Transmiterea obiectelor culturii materiale s-a desfășurat ca urmare a unui Program pentru colectarea pieselor etnografice, aprobat de către Muzeul Etnografic Rus în anul 1902. De exemplu, piesele vestimentare se colectau în așa fel ca să formeze ulterior un ansamblu împreună cu încălțăminte, accesorii și acoperământul capului. Ca finalitate, actualmente anume în cadrul Muzeului Etnografic Rus se păstrează una dintre cele mai mari colecții ale costumului popular moldovenesc din spațiul european. Aceste piese reprezintă o sursă inestimabilă pentru cei care studiază evoluția costumului tradițional, a ansamblului vestimentar nupțial, precum și a pieselor textile din Basarabia, care însă sunt inaccesibile cercetătorilor din Republica Moldova [10, p. 144-154].

Am adus un singur exemplu pentru a înțelege situația dificilă în care se afla cultura națională din Basarabia la momentul Unirii în martie 1918, astfel ca rolul și implicarea statului în păstrarea și promovarea valorilor culturale naționale sunt cuprinzătoare [11, p. 205-207]. În această perioadă, Statul, Ministerul Artelor, Ministerul Instrucțiunii și Cultelor aveau multe sarcini rezultate din problemele cu care se confrunta societatea aflată un secol în componența Imperiului rus.

Unul din obiective majore se referea la „ocrotirea de către stat a patrimoniului cultural: mănăstiri, schituri, sihăstrie, cărți vechi, documente”, precum și la necesitatea de a stimula „confeccionarea costumelor naționale, acordând premii celor mai autentice” [9, p. 4-18]. În această ordine de idei, Conservatorul „Unirea” (1920), Școala de Belle-Arte (1924), Teatrul Național (1920) au fost luate sub protecția statului. În primii ani după Unire, în Basarabia au fost trimiși profesori, medici, preoți, oameni de artă, specialiști în domeniu pentru a stimula interesul pentru limba română, tradiții autentice, valori culturale, care aveau o importanță substanțială în dezvoltarea statului român. Așa, la 15 ianuarie 1919, Ministerul de Interne adoptase legea cu privire la studierea obligatorie a limbii române de funcționarii statului, astfel că la sfârșitul anilor 1930 limba română să fie vorbită fluent de

aceștia. În perioada interbelică, Guvernul român a deschis în Basarabia cca 1721 de instituții, care au desfășurat o activitate intensă de educație, învățământ, culturalizare, fiind susținute intens de autorități, care și în perioada interbelică aveau de ținut piept propagandei bolșevice [9, p. 4-18]. Deși, opera didactică a Mitropolitului Gurie a fost evaluată de mai mulți cercetători, îndeosebi istorici, dar mai puțin din domeniul educației și pedagogiei, aceasta a ajuns să fie un veritabil patrimoniu didactic [12, p. 86-90].

Restaurate, construite, protejate în perioada interbelică, lăcașurile sfinte din Basarabia și Transnistria au avut de suferit enorm între 28 iunie 1940 și 22 iunie 1941, fiind prădate de odoare prețioase, smulse clopotele etc. În perioada 1941–1944 statul român a contribuit substanțial la înzestrarea cu odoare și veșminte bisericilor devastate, a realizat inventarierea bisericilor și mănăstirilor pentru a putea ajuta financiar la restabilirea lor. Despre soarta bisericilor și mănăstirilor în perioada sovietică s-a scris foarte mult, anii 1944–1991 fiind marcați de lupta ideologică împotriva Bisericii, închiderea și lichidarea comunităților enoriașilor, transformarea lăcașurilor în case de copii, sanatorii, depozite pentru grâne sau spitale pentru alienați mintal. Odoarele prețioase au luat adesea calea anticariatelor, astfel orfevrăria bisericească de argint a rămas doar inscripționată în opisuri și liste de inventar [13, p. 119-124].

De altfel, parcursul mănăstirilor și schiturilor de la fondarea lor, cu date palpabile privind evoluția acestui patrimoniu inclusiv de la Unire până în zilele noastre, a fost reflectat foarte detaliat de o echipă de autori în volumul coordonat de academicianul Andrei Eșanu, care rămâne și după un deceniu cea mai complexă lucrare științifică despre mănăstirile Republicii Moldova [14].

Vorbind despre artă, precizăm că în perioada interbelică, luând în considerare necesitatea organizării expozițiilor mixte ale artiștilor plastici din Basarabia și ale celor din Vechiul Regat, realizările artiștilor plastici care au obținut posibilitatea să-și facă studiile în România sau în Europa erau direcționate spre valorile culturii

românești. Erau folosite toate mijloacele pentru promovare: radioul și presa, biblioteca, teatrul, concertele, expozițiile de artă și cele meșteșugărești.

Din 10 august 1934, la Chișinău își începe activitatea Centrul Cultural în frunte cu Octav Sofian, iar în 1937, Casa Școalelor și Culturii Poporului a instituit 7 regiuni de intensă propagandă culturală. Astfel, din cea de-a două regiune făceau parte județele Hotin, Bălți, Iași, Lăpușna, Orhei, Tighina, Soroca, iar din cea de-a treia – județele Cahul, Covurlui, Cetatea Albă și Ismail. În misiunea acestor centre culturale era organizarea șezătorilor festive de două ori pe lună, duminica sau la marele sărbători naționale, a unor conferințe cu subiecte culturale, sociale și profesionale ale populației [15]. Tot din 1937 datează înființarea bibliotecilor în mediul rural. Studiourile Radio Basarabia, aflate la intersecția străzilor A. Mateevici și A. Pușkin din Chișinău, au fost construite în anul 1939 de către Societatea Română de Radiodifuziune și distruse în cel de-Al Doilea Război Mondial. Amintim că postul Radio Basarabia de la Chișinău avea scopul de a combate propaganda rusească, antiromânească, în teritoriul dintre Prut și Nistru, fiindcă în RASSM funcționa postul de radio Tiraspol, care își începuse emisia la 30 octombrie 1930 [16].

Un loc aparte în procesul de patrimonializare revine costumului popular, care a fost supus unor metamorfoze evidente în perioada sovietică în ideea argumentării unei „națiuni moldovenești” care avea, în opinia ideologilor vremii, și un „costum național” sintetic [17, p. 113-118]. La 26 martie 2021, în contextul celor 103 ani de la Unirea Basarabiei cu România, Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală a prezentat Expoziția „Cămașa Unirii”. Piesa de rezistență a fost cămașa țesută și cusută recent de doamnele din Comunitatea „Șezătoarea Basarabia”. Ca sursă de inspirație pentru această lucrare a fost cămașa cu altiță purtată de Elena Alistar, unica femeie deputat în Sfatul Țării, cea care a votat la 27 martie 1918 Unirea, alături de alți 85 de deputați [18]. Replica cămășii cu altiță purtată de Elena Alistar a fost realizată

de o echipă de meșterițe ce fac parte din „Șezătoarea Basarabia” – Alțițe, pânză – țesut: Mariana Neacșu, Piept – cusut: Maria Spoială, Încrêț 1 – cusut: Marina Dumbrăveanu, Încrêț 2 – cusut: Enachi Olesea, Pomi pe mânecă 1 – cusut: Natalia Nicolaescu, Pomi pe mânecă 2: Diana Roșca, Râuri pe spate: Liuba Eremia, Straja – cusut: Vera Sali Brezaru, încheierea: Enachi Olesea și Vera Sali [19].

În perioada interbelică, o noutate absolută sub aspect metodologic în cercetarea etnologică au fost expedițiile echipelor multidisciplinare inițiate de Institutul Social Român din Basarabia, filiala regională a Institutului Social Român din București (1921–1948), întemeiat și condus de savantul sociolog și filosof român, Dimitrie Gusti (1880–1955). La începutul anului 1939, Filiala basarabeiană a fost reorganizată în Regionala Chișinău a Institutului de Cercetări Sociale al României. După cum afirmă dr. Liudmila Chiciuc, majoritatea documentelor, mostrelor, fotografiilor și pieselor din arhiva Institutului au fost nimicite de autoritățile sovietice. A fost distrus Palatul Fundațiilor Culturale Regale din Chișinău, în care a funcționat Institutul Social Român din Basarabia [20, p. 86-94].

În cei peste **30 de ani de independență a Republicii Moldova** s-au întreprins mai mulți pași pentru identificarea, protecția și valorificarea patrimoniului. Dar, cu siguranță, insuficienți pentru a păstra această moștenire enormă care aparține urmașilor noștri. Rolul principal în elaborarea politicilor în domeniul patrimoniului cultural, managementul, salvagardarea, promovarea și valorificarea științifică, turistică a acestuia, revine, cu siguranță, Ministerului Culturii, care deține comisii, comitete și instituții abilitate în acest sens [21]. Pentru buna funcționare a legislației racordat la standardele europene, monitorizarea implementării, mai sunt necesare multe de elaborat și un bun început ar fi o Poliție a patrimoniului sau un Institut Național al Patrimoniului cum există în România.

Am contat și am avut totdeauna sprijinul instituțiilor din România, sub aspect de consultanță, burse de cercetare și stagii, proiecte culturale și științifice, colaborare pe mai multe segmente,

de la legislație la implementarea. Așa, trei decenii în urmă, în anul 1993 Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, Academia Română, a demarat primul program în colaborare cu institutele de la Chișinău. În 2023, Conferința științifică internațională organizată de Institutul Patrimoniului Cultural din Chișinău „Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare” (cunoscută până în 2015 cu genericul „Probleme actuale din arheologie, etnologie și studiul arteilor”), a ajuns la cea de-a XV-a ediție.

Numeroase foruri științifice și de promovare a patrimoniului cultural sunt organizate în acești ani de Muzeul Național de Istorie a Moldovei (cu publicarea în revista „Tyragetia” și a unei impunătoare colecții de carte), Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală (prin publicarea „Buletinului științific” muzeal), Muzeul Național de Artă al Moldovei (cu tradiționalele sesiuni de comunicări), Biblioteca Națională a Republicii Moldova. Recent, subiectul patrimoniului cultural a intrat în arealul de activitate al Muzeului de Istorie a Orașului Chișinău, care organizează frecvent manifestări culturale și științifice, vizionări de filme, prelegeri, expoziții etc.

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, deopotrivă cu numeroase proiecte de cercetare legate de patrimoniu cultural și dialogul istoric, oferă studii de doctorat în cadrul Școlii Doctorale „Istorie. Patrimoniu Cultural. Modernitate” (director dr. Valentina Ursu), pentru doritorii de a face studii de doctorat și postdoctorat la specialitatea 611.05 „Muzeologie; protejarea patrimoniului cultural național” [22]. La Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Istorie și Filosofie la ciclul II, doritorii își pot continua studiile la programul masterat „Managementul patrimoniului cultural” [23].

În Republica Moldova funcționează Centrul național de conservare și de promovare a patrimoniului cultural imaterial, denumit astfel în 2011, care din 1990 se numea Centrul Național de Creație Populară [15]. Acest Centru „asigură aplicarea politicilor de protejare în teritoriu, în special în comunitățile purtătoare de patrimoniu, susține prin măsuri concrete viabilitatea patrimoniului cultural imaterial și

transmiterea lui către tânăra generație, inventariază elementele acestuia, conservând informațiile pe diverse suporturi moderne” [24].

Iar la cinci ani de la ratificarea de către Republica Moldova a Convenției UNESCO privind salvagardarea patrimoniului cultural imaterial, Ministerul Culturii, Academia de Științe a Moldovei, Comisia Națională a Republicii Moldova pentru UNESCO și Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală au organizat o conferință științifică „Elaborarea Registrului Național al Patrimoniului Cultural Imaterial al Republicii Moldova: propuneri, realizări, perspective”, lansând și pagina web dedicată patrimoniului [25].

Vorbind despre cooperarea Republicii Moldova cu UNESCO, amintim și Comisia Națională a Republicii Moldova pentru UNESCO [26], care a fost înființată acum 30 de ani, în septembrie 1993. Peste 5 ani, în 1998, la Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Moldova a fost deschisă Catedra pentru studii sud-est europene, condusă de dr. Emil Dragnev [27]. Republica Moldova a devenit membru UNESCO cu drepturi depline la 27 mai 1992. Republica Moldova a ratificat, prin Legea nr. 1113 din 6 iunie 2002, Convenția UNESCO privind protejarea patrimoniului mondial natural și cultural (adoptată la Paris de Adunarea Generală UNESCO în anul 1972), iar prin Legea nr. 12 din 10 februarie 2006 – Convenția privind salvagardarea patrimoniului cultural imaterial (adoptată la Paris la 17 octombrie 2003). Odată cu ratificarea Convențiilor, Republica Moldova beneficiază de dreptul de a propune bunuri/situri de patrimoniu cultural și natural pentru înscriere în Lista Patrimoniului Mondial UNESCO și bunuri de patrimoniu cultural imaterial pentru înscriere în Lista reprezentativă UNESCO a patrimoniului cultural imaterial al umanității [28].

De menționat că art. 7 din Legea Privind protejarea patrimoniului cultural imaterial în Republica Moldova se referă nemijlocit la cercetarea științifică a patrimoniului cultural imaterial, descriind cine va realiza această cercetare, ce componente are, rezultatele obținute, perfecționarea și elaborarea „dosarelor de patrimoniu, a lucrărilor științifice, didactice, metodologice și

de popularizare ce asigură viabilitatea elementelor lui, transmiterea cunoștințelor către tânără generație și formarea de specialiști în domeniul protejării patrimoniului cultural imaterial” [24].

Crearea, la 2 august 2023, a Oficiului Național al Turismului, un organ autonom, care să implementeze politicile și reglementările elaborate de autoritatea centrală cum este Ministerul Culturii, va influența benefic asupra valorificării și promovării patrimoniului cultural din punct de vedere turistic prin includerea în rute naționale și internaționale a obiectivelor [29].

Prin rezultatele obținute în cadrul celor șapte ediții ale conferinței „Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine” (cea de-a VIII-a preconizată pentru 26-27 septembrie 2023) sunt identificate noi soluții pentru obiectivele de conservare a pieselor de patrimoniu ce reprezintă un instrument eficient de lucru, pus la dispoziția factorilor responsabili, în măsură să gestioneze decizii menite să amelioreze condițiile de salvagardare a patrimoniului din Republica Moldova. De asemenea, este îmbunătățit nivelul de competențe și de aptitudini-cheie privind autentificarea și valorificarea patrimoniului; sunt actualizate informațiile existente despre patrimoniul cultural prin realizarea unui plan de activități comune de expertizare, restaurare, management cultural și identificarea măsurilor urgente care trebuie implementate printr-o cooperare strategică consolidată, prin utilizarea instrumentelor UE de transparență, pentru salvarea unor valori de patrimoniu și elaborarea unor noi perspective de promovare a tezaurului moștenit [30, p. 11-12]. În anii 2019–2023, această manifestare științifică internațională, convocată de două ori pe an – de Ziua Internațională a Femeilor în Cercetare (11 februarie) și Zilele Europene ale Patrimoniului Cultural (ultima săptămână din septembrie) a devenit un exemplu demn de urmat de colaborare și conlucrare între mediul academic, cercetători de la diferite institute de cercetare (de la științe socio-umaniste la științe exacte și ale vieții), cadre didactice de la instituții de învățământ superior, uniunile de creație, muzee, agenții și biblioteci [31]. Iar contribuțiile

autorilor se regăsesc în paginile volumului „Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine”, un supliment al revistei științifice „Authentication and Conservation of Cultural Heritage. Research and Technique” (redactor-șef profesor dr. habil. Nicoleta Vornicu, Iași) [32].

Un compartiment valoros pentru restabilirea și readucerea patrimoniului cultural în atenția autorităților se regăsește în filmele și prelegerile consacrate Școlii de tapiserie din Chișinău [33], marilor personalități din Basarabia [34], vizitelor monarhilor în Basarabia [35], arhitecturii Chișinăului interbelic [36], precum și altor subiecte de interes științific abordate în cadrul Programului de Stat „Cultura promovării imaginii orașelor din Republica Moldova prin intermediul artei și mitopoeticii” de la Universitatea de Stat din Moldova [37].

Incontestabil, o condiție esențială pentru dăinuirea patrimoniului cultural este pacea [38, p. 13-14], iar războiul agresiv al Rusiei în Ucraina declanșat la 24 februarie 2022 a pus sub semnul existenței mai multe obiective de patrimoniu, inclusiv și cele incluse pe lista UNESCO, dar supuse atacurilor rachetelor armatei ruse [39, p. 216-222]. Una din primele atitudini ale comunității științifice a fost masa rotundă „Prezentul și perspectivele patrimoniului cultural” din 22 martie 2022, organizată de Școala Doctorală Științe Umaniste a Universității de Stat din Moldova, Muzeul de Istorie a Orașului Chișinău, Secția Științe Sociale, Economice, Umanistice și Arte a Academiei de Științe a Moldovei, Centrul Mitropolitan de Cercetări Științifice TABOR (Iași), Institutul de Etnologie al Academiei Naționale de Științe a Ucrainei (Lvov), Institutul European pentru Cercetări Multidisciplinare (Buzău, România), Consiliul Internațional al Muzeelor din Moldova (ICOM). La dezbaterile privind soarta patrimoniului mobil în diferite condiții incerte (război, cutremur, inundație), securitatea patrimoniului, legislația internațională și națională, au participat mai mulți experți specialiști în domeniu, venind cu propuneri și recomandări pentru protejarea patrimoniului în caz de calamități, conflagrații, împărțind

din experiența acumulată de-a lungul anilor în gestionarea, promovarea și valorificarea patrimoniului cultural mobil [40].

La cei 105 ani de la Unirea Basarabiei cu România comunitatea științifică are încă un câmp vast de lucru, de căutare, de documentare. Este necesară eternizarea martirilor care au suferit în timpul perioadei sovietice. Așa, în 2019, artizanalul Marii Uniri Pan Halippa a ajuns la baștină, în satul Cubolta, unde a fost inaugurat un monument în cinstea lui [41]. Anterior, lângă Cinematograful „Gaudeamus” a fost montată o piatră comemorativă cu chipul lui Pan Halippa [42].

Personalitatea prim-ministrului Alexandru Marghiloman a fost readusă în atenția cercetătorilor din Chișinău în cadrul conferinței științifice „Alexandru Marghiloman, artizan al Unirii Basarabiei cu România – un destin în istorie”, organizată la 6-8 mai 2022 [43], contribuțiile autorilor fiind publicate într-un număr al revistei „DIALOGICA” (redactor-șef dr. hab. Aliona Grati) [44]. Amintim aici – precum și în cazul mai multor activități comune – implicarea fără precedent în organizarea mai multor evenimente științifice și culturale în România și în Republica Moldova, susținerea necondiționată a tuturor inițiativelor bune din partea domnului Constantin Toma, primarul de Buzău, care este orașul lui Alexandru Marghiloman.

În loc de concluzii. Am început demersul de față prin a consemna 105 ani de la Unirea Basarabiei cu România, finalizându-l prin a sublinia că activitățile zilei de 27 martie 2023, după finalizarea conferinței științifice de la AMTAP, au continuat în Parcul Sfatul Țării de la Ialoveni, unde a avut loc ceremonia solemnă de inaugurare a grupului statuar: Alexandru Marghiloman – prim-ministru al României (1918), Ion Inuleț – Președintele Sfatului Țării (1917–1918) și Pisanina. La dezvelirea grupului statuar au participat Marcel Ciolacu, Președintele Camerei Deputaților din România (actualmente Prim-Ministru al României); Igor Grosu, Președintele Parlamentului Republicii Moldova; Lucian Romașcanu, Ministrul Culturii din România; Sergiu Prodan,

Ministrul Culturii din Republica Moldova; Ciprian Dominoschi, sculptorul ansamblului monumental; Irina Vlăduca-Marghiloman, strănepoata lui Alexandru Marghiloman; Sergiu Armașu, Primarul Orașului Ialoveni; Constantin Toma, Primarul Municipiului Buzău; Mihai Silistraru, Președintele Consiliului Raional Ialoveni. Sculpturile au fost sfințite de un sobor de preoți conduși de Înaltpreasfinția sa Petru, Mitropolitul Basarabiei. Ansamblul sculptural a fost donat Consiliului raional Ialoveni de către Primăria Buzău [2]. Inaugurarea celor două statui este o premieră pentru Republica Moldova, întrucât pe teritoriul Republicii nu există un monument similar, numele celor doi au fost șterse din cărțile de istorie în perioada sovietică.

Ziua memorabilă de 27 martie 2023, dedicată celor 105 ani de la Unirea Basarabiei cu România, a finalizat printr-un impresionant concert pus în scenă la Palatul Național „Nicolae Sulac” din Chișinău sub patronatul celor două Ministere ale Culturii – din România și din Republica Moldova.

Marele act al Unirii Basarabiei cu România, făurit la Chișinău, în 27 martie 1918, a rămas ca un act de curaj. Nouă ne revine responsabilitatea să păstrăm vie memoria celor care au contribuit la o adevărată lecție de istorie a anului 1918, să aducem omagiu binemeritat celor care și-au adus viața pe altarul Uniri. În perioada interbelică rolul statului român în păstrarea și promovarea valorilor naționale a fost unul fundamental. Însă în timp de război și mai ales în perioada sovietică patrimoniul cultural adesea a avut de suferit transformări substanțiale. Este timpul să ne unim eforturile pentru salvagardarea, valorificarea și promovarea patrimoniului nostru cultural, pe care să-l prețuim nu doar de Zilele europene ale patrimoniului cultural, la sfârșit de septembrie, dar zi de zi, an de an, în fiecare localitate din mediul rural și urban, pentru a fi transmis celor care ne vor continua mesajul și activitatea pentru bunăstarea și dezvoltarea durabilă a societății.

Note și referințe bibliografice:

1. Nicoară, A-M. *105 ani de la Unirea Basarabiei cu România*. Buzău: Alpha MDN, 2023, 52 p.
2. Condraticova, L. „Astăzi am făcut istorie”. Lecție de onoare și demnitate la Chișinău pentru a comemora 105 ani de la Unirea Basarabiei cu România, [on-line], <https://asm.md/astazi-am-facut-istorie-lectie-de-onoare-si-demnitate-la-chisinau-pentru-consemna-105-ani-de-la>; https://www.youtube.com/watch?v=MMGc9UE4avU&t=513s&ab_channel=IDSITV; <https://www.antena3.ro/actualitate/monument-republica-moldova-primaria-buzau-alexandru-marghiloman-ion-inculet-669886.html> [Accesat: 10.05.2023].
3. Chiciuc, L. *Pantelimon Halippa – președinte al Institutului Social Român din Basarabia (1934–1940)*. În: „Centenar Sfatul Țării”. Conferința „Centenar Sfatul Țării: 1917–2017”, Materialele conferinței științifice internaționale, Chișinău, 21 noiembrie 2017, Chișinău: Lexon PRIM, 2017, p. 427-442.
4. Condraticova, L. *Clădirile unirii – Palatul Metropolitan din Cernăuți și clădirea Gimnaziului nr. 3 din Chișinău*. În: „Annales Universitatis Apulensis. Series Historica”, 2018, nr. 2(22), p. 261-285.
5. Dragnev, D. *Dezideratul Unirii și Mișcarea națională din Basarabia (1812–1918)*. În: „100 de ani de la Unirea Basarabiei cu România. Rolul și contribuția lui Alexandru Marghiloman”. Volumul sesiunii de comunicări științifice, Buzău, 22-23 martie 2018. Buzău: Mad Lynotype, 2018, p. 21-34.
6. Condraticova, L. *Prin patrimoniu cultural ne menținem identitatea de neam*. În: „Akademos”, 2017, nr. 2, p. 14-15.
7. Comisii de specialitate, [on-line], <https://asm.md/comisii-de-specialitate>; Cu privire la formarea Comisiilor Academiei de Științe a Moldovei, [on-line], https://asm.md/sites/default/files/2023-05/Hot%2086%20din%2021%20martie%202023_formare%20comisii%20ASM.pdf [Accesat: 10.07.2023].
8. Chilaru, M. *Politica Culturală a Statului Român și impactul asupra minorităților naționale în Basarabia Interbelică*. În: „Valorificarea patrimoniului etnocultural al Republicii Moldova în educația tinerei generații”, Ed. I, 17 noiembrie 2016, Chișinău, Institutul Patrimoniului Cultural, 2016, p. 29-30.
9. Noroc, L. *Cultura Basarabiei în perioada interbelică (1918–1940)*. Chișinău, ed. a II-a, 2011, p. 4-18.
10. Condraticova, L.; Bujorean, T.; Cercașin, M.; Tocarciuc, A.; Pintilei, E. *Expedițiile etnografice și importanța lor în dezvoltarea artizanatului din RSS Moldovenească*. În: „Akademos”, 2020, nr. 2, p. 144-154.
11. Bujorean, T. *Ațiuni de reactualizare a statutului costumului tradițional în Basarabia în perioada interbelică (1918–1940)*. În: „Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine”, 27-28 septembrie 2022, Chișinău. Iași – Chișinău: 2022, Ediția 6, p. 205-207.
12. Metleaeva, M. *Patrimoniul pedagogic al Mitropolitului Gurie Grosu*. În: „Dialogica”, 2019, nr. 1, p. 86-90.
13. Condraticova, L. *Situația patrimoniului bisericesc din Basarabia și Transnistria în anii 1941–1942*. În: Prutul. Revistă de cultură. VII (XVI), Nr. 1 (59). Huși, 2017, p. 119-124.
14. *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova*. Coord., red. șt. coautor acad. Andrei Eșanu, Chișinău: Biblioteca Științifică Centrală (Institut) „Andrei Lupan”, 2013, 800 p.
15. Centrul Național de Conservare și Promovare a Patrimoniului Cultural Imaterial, [on-line], <http://creatie-populara.md/despre-noi/> [Accesat: 15.05.2023].
16. Radio Basarabia, precursorul Radio Chișinău, [on-line], <https://radiochisinau.md/documentar-radio-basarabia-precursorul-radio-chisinau---76006.html> [Accesat: 15.05.2023].
17. Bujorean, T. *Producerea pieselor vestimentare în Chișinăul postbelic*. În: „Dialogica”, 2020, nr. 3, p. 113-118.
18. Expoziția „Cămașa Unirii” oferită publicului fără inaugurare, [on-line], <https://www.muzeu.md/expozitia-camasa-unirii-oferita-publicului-fara-inaugurare/> [Accesat: 15.05.2023].
19. „Cămașa Unirii” – o replica a iei purtată de Elena Alistar, deputată în Sfatul Țării, a fost expusă la Chișinău, [on-line], <http://flacaratv.md/camasa-unirii-o-replica-a-iei-purtata-de-elena-alistar-deputata-in-sfatul-tarii-a-fost-expusa-la-chisinau.html> [Accesat: 15.05.2023].
20. Chiciuc, L. *Cu privire la cercetările monografice în teren desfășurate de Institutul Social Român din Basarabia (1934–1940)*. În: „Akademos”, 2019, nr. 3, p. 86-94.
21. Ministerul Culturii, [on-line], <https://mc.gov.md/ro> [Accesat: 27.07.2023].
22. Școala Doctorală „Istorie. Patrimoniul Cultural. Modernitate”, [on-line], <https://upsc.md/studii/programe-planuri/ciclul-iii-doctorat/scoala-doctorala-istorie/> [Accesat: 27.05.2023].
23. Facultatea de Istorie și Filosofie, [on-line], https://istorie.usm.md/?page_id=87 [Accesat: 27.07.2023].
24. Legea privind protejarea patrimoniului cultural imaterial nr. 58 din 29 martie 2012 [on-line], https://lege.md/privind_protejarea_patrimoniului_cultural_imaterial/art-7 [Accesat: 27.05.2023].
25. *Elaborarea Registrului Național al Patrimoniului Cultural Imaterial al Republicii Moldova*, [on-line], <https://patrimoniuiaterial.md/ro/pagini/elaborarea-registrului-na%C5%A3ional-al-patrimo->

niului-cultural-imaterial-al-republicii-moldova [Accesat: 27.05.2023].

26. Comisia UNESCO, [on-line], <https://mc.gov.md/ro/content/comisia-nationala-republicii-moldova-pentru-unesco> [Accesat: 27.05.2023].

27. Cooperarea RM-UNESCO, [on-line], <https://franta.mfa.gov.md/content/cooperarea-rm-unesco> [Accesat: 27.05.2023].

28. Condraticova, L. *Republica Moldova în patrimoniul UNESCO*; Xenofontov, I. *Protecția patrimoniului cultural*, [on-line], <https://www.moldova-independenta.md/unesco> [Accesat: 27.06.2023].

29. *Moldova are, de astăzi, un Oficiu National al Turismului*, [on-line], <https://mc.gov.md/ro/content/moldova-are-de-astazi-un-oficiu-national-al-turismului> [Accesat: 7.08.2023].

30. Condraticova, L., Vornicu, N. *Fenomenul patrimoniului cultural în dezbateri internaționale la Chișinău*. În: „Akademos”, 2020, nr. 3, p. 11-12.

31. Condraticova, L. *Responsabilitatea față de patrimoniul cultural readusă în atenția comunității științifice*, [on-line], <https://asm.md/responsabilitatea-fata-de-patrimoniul-cultural-readusa-atenția-comunitatii-stiintifice> [Accesat: 10.07.2023].

32. *Authentication and Conservation of Cultural Heritage. Research and Technique*, [on-line], <https://acchrt.com/> [Accesat: 12.08.2023].

33. *Școala de tapiserie din Chișinău*, prelegere de dr. Ana Simac, [on-line], <https://www.youtube.com/watch?v=HDMmfUx0s5E> [Accesat: 11.08.2023].

34. *Alexandru Plămădeală – o stea din constelația personalităților făuritoare a identității Chișinăului*, prelegere de Elena Musteață și dr. Natalia Procop, [on-line], <https://www.youtube.com/watch?v=bYFWZG-DAjx0> [Accesat: 11.08.2023].

35. *Vizitele monarhilor la Chișinău. Regii și regiunile României*, [on-line], https://www.youtube.com/watch?v=kLq8tuW_iWk; *Ultimul Rege – Mihai I*, prelegeri de dr. hab. Aliona Grati și dr. hab. Nicolae Enciu, [Accesat: 11.08.2023].

36. *Arhitectura Chișinăului interbelic*, prelegere de mem. cor. Mariana Șlapac și dr. Alla Ceastina, [on-line], <https://www.youtube.com/watch?v=g7oLC7o2COs> [Accesat: 11.08.2023].

37. <https://dialogica.asm.md/chisinau-prin-morile-timpului-mituri-si-legende-urbane/>; <https://dialogica.asm.md/arta-si-mitopoetica-orasului-chisinau/>; <https://dialogica.asm.md/chisinaul-romanesc/>, [on-line], [Accesat: 11.08.2023].

38. Condraticova, L. *Pacea, o condiție esențială pentru dăinuirea patrimoniului cultural*. În: „Akademos”, 2022, nr. 3, p. 13-14.

39. Condraticova, L. *Patrimoniul cultural și conflictele armate – o amenințare a identității culturale și naționale*. În: „Tezaur – salvarea patrimoniului, salvarea identității: Buzău 1650 de ani”. Volumul sesiunii de comunicări științifice, Buzău, 21-22 iulie 2022. Buzău: Alpha MDN 2022, p. 216-222.

40. Condraticova, L. *Prezentul și perspectivele patrimoniului cultural readuse pe agenda experților și cercetărilor științifice*, [on-line], <https://asm.md/prezentul-si-perspectivele-patrimoniului-cultural-readuse-pe-agenda-expertilor-si-cercetarilor>; https://www.youtube.com/watch?v=ymnhsGNI5PU&ab_channel=IDSITV [Accesat: 27.06.2023].

41. *Pan Halippa eternizat la Cubolta*, [on-line], <http://www.ecoul.md/pan-halippa-eternizat-la-cubolta/> [Accesat: 30.07.2023].

42. *96 de ani de la Unirea Basarabiei cu România*, [on-line], <https://www.zdg.md/politic/96-de-ani-de-la-unirea-basarabiei-cu-romania-2/comment-page-1/> [Accesat: 30.07.2023].

43. Condraticova, L. *Conferința științifică „Alexandru Marghiloman, artizan al Unirii Basarabiei cu România – un destin în istorie”*. În: „Akademos”, 2022, nr. 2(65), p. 11-12; [on-line], https://www.youtube.com/watch?v=mRC2Sc888gY&ab_channel=IDSITV [Accesat: 30.07.2023].

44. DIALOGICA, supliment nr. 1, 20202, [on-line], https://dialogica.asm.md/arhivarevistei/Dialogica/DIALOGICA_supliment_01_2022.pdf [Accesat: 30.07.2023].

*Articolul este elaborat în cadrul Programului de Stat 20.80009.0807.19 *Cultura promovării imaginii orașelor din Republica Moldova prin intermediul artei și mitopoeticii*.

Piese de port popular. Secvențe din expoziția „Promotori ai identității și valorilor naționale”, MNIM, 27 august – 30 septembrie 2022. Foto L. C.

Cămașa cu altiță, podoabe feminine. Secvențe din expoziția „Promotori ai identității și valorilor naționale”, MNIM, 27 august – 30 septembrie 2022. Foto L. C.

Piese de patrimoniu din perioada interbelică. Colecția Rodica Calistru, foto L. C.

Evenimente organizate cu prilejul sărbătoririi a 105 ani de la înfăptuirea Unirii Basarabiei cu România.

„Cămașa Unirii”. Expoziție organizată cu prilejul celor 103 ani de la Unirea Basarabiei cu România, 26 martie – 10 mai 2021. <https://www.muzeu.md/expozitia-camasa-unirii-oferita-publicului-fara-inaugurare/>